

Viitottu yksinäisyys: selvitys viittomakielisten iäkkäiden ihmisten yksinäisyydestä Ystäväpiiri-toiminnan kehittämiseksi

Vanhustyön Keskusliiton Ystäväpiiri-toiminta on käynnistännyt vuoden 2022 alussa vuoden kestävä *Viitottu yksinäisyys* -selvityksen, jonka rahoittajana on Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus STEA. Tavoitteena on tehdä viittomakielisten iäkkäiden yksinäisyyttä näkyväksi ja kehittää Ystäväpiiri-ryhmätoimintaa kohderyhmän tarpeisiin. Laadullisen selvityksen tuottama tieto ja siitä viestiminen voivat syventää yksinäisyyden ymmärrystä niin viittomakielisessä yhteisössä kuin suuren yleisön sekä ammattilaisten ja päättäjien keskuudessa.

Tausta

Äidinkielenään suomalaista viittomakieltä käyttäviä on noin 5 500, ja heistä kuuroja on noin 3 000. Osa suomalaisista viittomakielisistä on suomenruotsalaisia ja erikielisiä maahanmuuttajia (Kuurojen Liitto 2022). Viittomakielinen iäkäs ihminen on henkilö, joka on kuuro tai huonokuuloinen syntymästä lähtien tai kuuroutunut varhaisiässä ja käyttää viittomakieltä. Joukossa on kuurosokeita ja vammaisia kuuroja. Myös kuuleva voi olla viittomakielinen, jos hän on lapsuudessaan käyttänyt äidinkielenään viittomakieltä. Kuurojen Liiton aluetyöntekijöiden asiakasrekisterissä oli 61-vuotiaita tai vanhempia henkilöitä 1 087 vuonna 2012 (Torboli & Pulkkinen 2013).

Kuurojen liiton tekemän *Suomen viittomakielisten ikäihmisten hyvinvoinnin edistämisohjelman* ja siihen liittyvän kartoituksen mukaan viittomakielisistä iäkkäistä ihmisistä (n=264) 36 prosenttia tunsi itsensä yksinäiseksi vähin-

tään silloin tällöin. Vastaaajista 10 prosenttia kertoi olevansa usein ja 7 prosenttia jatkuvasti yksinäinen. (Torboli & Pulkkinen 2013.) Yksinäisyyden vähentäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen nostettiin edistämisohjelman keskeiseksi suositukseksi. Tämän suosituksen äärellä Kuurojen Liitto on tehnyt ansiokasta ja monipuolista työtä muun muassa osallisuuden vahvistamiseksi ja vertaisuhteiden edistämiseksi.

Yksinäisyyden kokemusten kehys

Iäkkäiden ihmisten yksinäisyys kietoutuu historian kehukseen, elämäntien aikana tapahtuneisiin asioihin, nykyhetkeen ja tulevaisuuden odotuksiin (Jansson ym. 2022). Viittomakielisten iäkkäiden ihmisten yksinäisyyden kokemuksista tiedetään kuitenkin vielä varsin vähän. Suomalaisiin viittomakielisiin iäkkäisiin kohdentuvaa tutkimustietoa löytyy yleisestikin ottaen niukasti. Tietoa vahvistaa ansiokkaasti joulukuussa 2021 ilmestynyt Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisu *Viitotut muistot – Kuuroihin ja viittomakieliseen yhteisöön kohdistuneet oikeudenloukkaukset* (Katsui ym. 2021). Julkaisusta käy ilmi, että kuurojen ja viittomakielisten yhteisöön on kohdistunut monenlaista syrjintää koko viittomakielisen yhteisön olemassaolon ajan – ja kohdistuu vielä tänäkin päivänä.

Suomessa elettiin 1900-luvun alkupuolelta 1970-luvulle saakka voimakkaan audismin ja oralismin eli kuulo- ja puhekeskeisyyden aikaa. Kuvaava esimerkki aikakaudelta on muun muassa se, että viittomakielen käyttö oli tiu-

kasti kielletty kouluissa. Oppilaita yritettiin opettaa puhumaan, ja viittomakieltä pyrittiin määrätietoisesti kitkemään pois. Kuurot lapset kävivät kuurojen kouluja ja asuivat asuntolassa tai sijaiskodissa erossa perheistään (Katsui ym. 2021). Lapset pääsivät käymään kotona 2–3 kertaa vuodessa, mikä usein johti etäännyntymiseen muista perheenjäsenistä. Etäännyntymistä lisäsi se, ettei perheillä ollut viittomakielentaitoa. Oralismiin aatteeseen kuului, ettei viittomakieltä käytetty lasten kanssa (Katsui ym. 2021). Kouluissa ja asuntoloissa lapsilla ei useinkaan ollut luotettavaa aikuista, joka olisi kasvattanut lapsia esimerkiksi vuorovaikutustaidoissa tai selittänyt, mikä ilmaisutapa oli oikein tai väärin. Oralismi johti siihen, että monella iäkkäällä kuurolla on keskimääräistä heikommat luku- ja kirjoitustaidot sekä alhainen koulutustaso. Nämä seikat vaikeuttavat viittomakielisten iäkkäiden mahdollisuutta vaikuttaa omiin asioihinsa. Yhteiskunnan ennakkoluulot ja asenteet ovat todennäköisesti muokanneet monen viittomakielisen iäkkään identiteettiä, kokemusta yhteiskunnan jäsenenä sekä kykyä toimia ”oman elämänsä ohjaksissa”.

Yhteenkuuluvuuden tunne sekä tunne siitä, että muut ymmärtävät itseä, ovat keskeisiä tekijöitä yksinäisyyden kokemusten ennaltaehkäisemisessä ja lievittämisessä. Viittomakielisen yhteisön ulkopuolella viittomakieltä ei hallita, ja tämän vuoksi viittomakielisten iäkkäiden on usein vaikeaa ymmärtää muita ja muiden on vaikeaa ymmärtää viittomakielisiä. Arkinen kanssakäyminen ja erilaiset palvelut omalla kielellä jäävät vähäisiksi. Toisaalta harvaan asutuilla seuduilla iäkkäillä viittomakielisillä ei välttämättä ole lainkaan vertaisia. Tulkkauspalvelut ovat erittäin tarpeellisia, ja ne ovat monesti edellytys vastavuoroiselle ymmärrykselle. Toisaalta moni kokee elävänsä tulkkauspalveluiden varassa: ”Huomenna ymmärrät neljä tuntia, ylihuomenna kolme.” (Laakkonen 2019). Tulkkauspalveluihin oikeutettuja kuulovammaisia on 3 602 koko Suomessa, joista Uudellamaalla 1 071 ja Pohjois-Suomessa 377 (Tilasto: Tulkkauspalveluihin oikeutetut 2022–03).

Yksinäisyyttä vähentävää Ystäväpiiri-toimintaa viittomakielisille

Vanhustyön keskusliitto on järjestänyt vuosina 2019 ja 2021 yhteistyössä Kuurojen Liiton ja tulkkien kanssa Ystäväpiiri-ohjaajakoulutuksia viittomakielisten iäkkäiden yksinäisyyden vähentämiseksi sekä alueellisen vertaistuen ja yhteisöllisyyden vahvistamiseksi. Koulutuskokonaisuuksia on suunnattu ohjaajapareille, joista toinen on Kuurojen Liiton aluetyöntekijä ja toinen vapaaehtoistoimija. Koulutusten jälkeen viittomakielisiä Ystäväpiiri-ryhmiä on järjestetty lähiryhminä ympäri Suomea ja verkossa. Palaute niistä on ollut pääosin hyvää, ja ryhmät on koettu tarpeellisiksi. Kuurojen liiton aluetyöntekijät ja vapaaehtoistoimijat ovat tehneet tärkeää työtä ryhmien mahdollistamiseksi.

On kuitenkin huomattu olennaisia asioita, jotka on syytä ottaa tulevaisuuden Ystäväpiiri-koulutuksissa ja -ryhmissä huomioon. Ohjaajakoulutuksissa toiminnan vaikutusten kannalta tärkeille tavoitteellisuuden ja yksinäisyyden teemoille ei heti ole löytynyt yhteisesti ymmärrettyjä viittomia. Asiat ovat hahmottuneet kiertoteitse ja esimerkein. Yksinäisyydestä puhuttaessa pienryhmien on usein havaittu keskustelemaan esimerkiksi yksin asumisesta tai olemisesta. Yksinäisyyden sanoittamisen äärellä on koettu tietynlaista hämmennystä, vaikka siihen liittyviä tunteita on ilmaistukin (Ystäväpiiri-toiminta 2020). Esimerkiksi ”tuntea itsensä yksinäiseksi muiden ihmisten keskellä” on näyttäytynyt vaikealta asialta viittomakielellä ilmaistuna ja ymmärrettynä. Eri osapuolten keskusteluista noussut epä tietoisuus on saanut aikaan tarpeen selvittää, minkälaisia viittomakielisten iäkkäiden yksinäisyyden kokemukset ovat ja millä tavoin voisimme vahvistaa eri osapuolten keskustelumahdollisuuksia teeman äärellä.

Ystäväpiiri-ryhmien tärkeä arvo on se, että ryhmäisiltä suunnitellaan ryhmän toiveiden ja tavoitteiden mukaan ja ryhmän kanssa yhdessä. Tämä edesauttaa sitä, että ryhmäläiset ottavat vähitellen vastuuta omasta ryhmästään

ja voivat jatkaa yhteydenpitoa tai tapaamisia itsenäisesti ohjatun periodin jälkeen (Jansson ym. 2018). Viittomakielisissä ryhmissä asiakaslähtöisen ja ryhmäläisten omaa päätösvaltaa edistävän toimintatavan toteutuminen on ollut haasteellista. Viittomakieliset iäkkäät ovat kokeneet ja ilmaisseet, että ”ohjaajaparini olisi hyvä päättää asioista” tai että ryhmällä tulisi olla ennakkoon valmisteltu struktuuri, jota he ”voivat noudattaa”. Ryhmäläiset eivät ole aina halunneet tai osanneet ottaa vastuuta osallistujien välisestä kanssakäymisestä, ”kun ohjaajat ovat niitä, jotka tietävät paremmin” (Ystäväpiiri-toiminta 2020).

Viitottu yksinäisyys -selvitys

Vanhustyön keskusliitto kehittää Ystäväpiiri-ohjaajakoulutuksia ja Ystäväpiiri-ryhmämallia viittomakielisille iäkkäille sopivaksi *Viitottu yksinäisyys* -selvityksen avulla. Yksinäisyyden kokemuksen yksilöllinen luonne, viittomakielisen yhteisön kulttuuri sekä tarpeet otetaan selvityksen pohjalta paremmin huomioon. Selvitys toteutetaan sille osoitetulla STEA:n rahoituksella. *Viitottu yksinäisyys* tuo esille, minkälaista viittomakielisten iäkkäiden ihmisten yksinäisyys on sekä mitä toiveita heillä on yksinäisyyden lievittämiselle ja ryhmätoiminnan järjestämiselle. Selvityksen avulla viittomakielisten iäkkäiden yksinäisyyttä tehdään näkyväksi, ja Ystäväpiiri-toimintaa kehitetään iäkkäiden ih-

misten kokemusten pohjalta. Selvitystyön toteuttaa viittomakielinen geronomi Maria Kursi. Vanhustyön keskusliiton tärkeänä yhteistyökumppanina on Kuurojen Liitto.

Vapaaehtoisesti selvitykseen osallistuvia viittomakielisiä iäkkäitä haastatellaan kesän 2022 aikana sekä yksilö- että ryhmähaastattelussa, jotka videoidaan. Haastattelujen avulla viittomakielisten yksinäisyyden kokemuksille pyritään löytämään subjektiivisia sekä yhteisiä ilmauksia ja nimittäjiä. Haastattelut toteutetaan viittomakielellä, jotta vastaajilla on mahdollisuus ilmaista kokemuksensa ja ajatuksensa luontevasti omalla kielellään. Koska kyse on niinkin henkilökohtaisesta aiheesta kuin iäkkään itsensä kokemasta yksinäisyydestä, on ensiarvoisen tärkeää luoda luottamuksellinen ja turvallinen haastattelu-ympäristö. Se voi olla haastatteltavan oma koti, asuinympäristö tai hänen valitsemansa paikka, joka mahdollistaa viittomakielisessä keskustelussa tärkeän luontevan ja suoran katsekontaktin. Haastattelut litteroidaan suomen kielelle.

Kartoituksen avulla Ystäväpiiri-toimintaa kehitetään ja suunnataan viittomakielisten iäkkäiden ihmisten tarpeisiin. Kartoituksen tuloksista toteutetaan video, jota levitetään esimerkiksi koulutuksissa ja erilaisissa tilaisuuksissa. Kartoituksesta tuotetaan myös kirjallinen raportti. Kertyvä tieto ja siitä viestiminen voivat syventää yksinäisyyden ymmärrystä niin viittomakielisessä yhteisössä kuin suuren yleisön sekä ammattilaisia ja päättäjien keskuudessa.

**YHDESSÄ
VÄHENNÄMME
YKSINÄISYYTTÄ**

Viitottu yksinäisyys
Ystäväpiiri-toiminta

Vanhustyön keskusliitto
CENTRALFÖRBUNDET FÖR DE GAMLAS VÄL BY

Kuva: Titta Lindström

Kehitetään yhdessä!

Kohtaatko työssäsi viittomakielisiä iäkkäitä ja haluaisit tietää, miten toimia edistääksesi heidän kokonaisvaltaista hyvinvointiaan ja lievittääksesi yksinäisyyttä? Koordinaattori Maria Kursiin voit ottaa yhteyttä, mieluiten sähköpostitse maria.kursi@vtkl.fi. Posteihin vastataan maanantaisin.

Maria Kursi

Koordinaattori, Viitottu yksinäisyys, Vanhustyön Keskusliitto ry

Tarja Ylimaa

Vastaava alueohjaaja, Ystäväpiiri-toiminta, Vanhustyön keskusliitto ry

Anu Jansson

Osallisuusjohtaja, Vanhustyön keskusliitto ry

Kirjallisuus

- Jansson A, Karisto A, Pitkälä K. Listening to the voice of older people: dimensions of loneliness in long-term care facilities. *Ageing Soc* 2022. <https://doi.org/10.1017/S0144686X21001975>
- Jansson A, Savikko N, Pitkälä K. Training professionals to implement a group model for alleviating loneliness among older people – 10-year follow-up study. *Educ Gerontol* 2018;44(2-3), 119–27. <https://doi.org/10.1080/03601277.2017.1420005>
- Katsui H, Koivisto MK, Tepora-Niemi SM, Meriläinen N, Rautiainen P, Rainò P, ym. Viitotut muistot: selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitettun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-241-1>
- Kuurojen Liitto ry. Viittomakieliset. 2022. Internet: <https://kuurojenliitto.fi/viittomakieliset/> (viitattu 4.4.2022).
- Laakkonen H. Tulkkauspalvelu on yhteiskuntaan osallistumisen ehto – ”Huomenna ymmärrät neljä tuntia, ylihuomenna kolme”. Kela, Elämässä, 2019. Internet: <https://elamassa.fi/kela-palvelee/tulkkauspalvelu-on-yhteiskuntaan-osallistumisen-ehto/> (viitattu 25.4.2022).
- Tilasto: Tulkkauspalveluihin oikeutetut 2022-03. Hakukriteereinä kuulovammainen, koko Suomi. Kelasto. Internet: <https://www.kela.fi/kelasto#-Vammaisetuudet> (viitattu 25.4.2022).
- Torboli H, Pulkkinen M. Suomen viittomakielisten ikäihmisten hyvinvoinnin edistämishjelma. Kuurojen liitto, 2013.
- Ystäväpiiri-toiminta, koulutus- ja ryhmänohjausmateriaali- sekä palautteet. Vanhustyön keskusliitto, 2020.